

Ks. Krzysztof Wieczorek

**OBOWIĄZEK ŚWIĘTOWANIA NIEDZIELI
I INNYCH ŚWIĄT NAKAZANYCH W PRZEPISACH
KODEKSU PRAWA KANONICZNEGO Z 1983 R.**

Reforma dokonana przez Sobór Watykański II doprowadziła do zmiany całościowego obrazu Kościoła. Działania reformatorskie przyczyniły się do przemian uwidaczniających się w takich zewnętrznych formach, jak na przykład liturgia, czy też określenie ogólnie pojętego miejsca Kościoła w świecie współczesnym.

Uwagi wstępne

W konsekwencji odnowy soborowej zaistniała również potrzeba gruntownego zrewidowania i przystosowania prawodawstwa kościelnego do wymogów, jakie niesie świat współczesny. Dlatego reforma Kościoła zapoczątkowana przez Jana XXIII musiała również objąć obowiązujący do tychczas Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany w 1917 roku przez Benedykta XV.

Wymagania, jakie postawiła przed Kościołem rozpoczęta przez *Vaticanium II* reforma przyczyniły się do wnikliwej rewizji prawa kościelnego zawartego w Kodeksie z 1917 roku. Reforma prawa kościelnego została zatem połączona w sposób nierozzerwalny z odnową soborową¹. Należy więc stwier-

¹ E. SZAFROWSKI, *Prawo kanoniczne w okresie odnowy soborowej*, t. 1, Warszawa 1976, s. 76–77.

dzić, że promulgowanie przez Jana Pawła II Kodeksu Prawa Kanonicznego w dniu 25 stycznia 1983 roku stanowiło niejako zwieńczenie odnowy zapoczątkowanej przez Sobór Watykański II. Uwidaczniająca się ciągłość reformy Kościoła przyczyniła się do nazwania przez Jana Pawła II odnowionego zbioru prawa kościelnego „ostatnim dokumentem soborowym”².

Powyższe czynniki wpłynęły również na kształt przepisów odnoszących się do obowiązku świętowania niedzieli i innych świąt nakazanych sformułowanych w księdze IV Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.

1. Niedziela jako święto nakazane w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku

Reforma soborowa, znajdująca odzwierciedlenie w poszczególnych dokumentach Soboru Watykańskiego II, stanowi podstawę dla późniejszego prawodawstwa kościelnego, stanowiąc przede wszystkim głęboką refleksję teologiczną nad potrzebą świętowania Dnia Pańskiego przez wiernych.

Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez Jana Pawła II w 1983 roku w księdze czwartej zatytułowanej *Uświęcające zadanie Kościoła*, przedstawia normy prawne, które w głównej mierze stanowią podstawę rozważań na temat świętowania Dnia Pańskiego. Należy jednocześnie wskazać, że zawarte w Kodeksie normy prawne nie stanowią przepisów, jakie należy zachować w celebracjach liturgicznych. Stąd, właściwym odniesieniem dla obrzędów właściwych czynnościom liturgicznym są przepisy wydane wcześniej, jeśli nie są przeciwne obecnym normom Kodeksu³.

Pierwsza część czwartej księgi, poświęcona przede wszystkim dyscyplinie sakramentalnej Kościoła, stanowi jednocześnie najobszerniejszy fragment całości omawianej księgi. Wymieniona księga Kodeksu zawiera również przepisy traktujące o pozostałych aktach kultu Bożego takich jak: sakramentalia, Liturgia Godzin, pogrzeb kościelny, kult świętych, obrazów i relikwii oraz ślub i przysięga.

² W. GÓRALSKI, *Ostatni dokument soborowy*, „Tygodnik Katolicki Niedziela”, nr 3(2008), s. 25.

³ KPK, kan. 2; por. G. GHIRLANDA, *Wprowadzenie do prawa kościelnego*, tłum. S. KOBIAŁKA, Kraków 1996, s. 68.

W trzeciej części prawodawca eksponuje przepisy odnoszące się do miejsc i czasów świętych. Kluczowe jest zatem wskazanie na przepisy dotyczące niedzieli, jako jednego z dni świątecznych oraz przedstawienie kształtu celebracji niedzielnej, która zasadniczo skupia się wokół sakramentu Eucharystii. Normy Kodeksu Jana Pawła II dotyczące niedzieli, jak również celebracji eucharystycznej będą stanowiły niejako rodzaj syntezy wszystkich dotychczasowych wypowiedzi Kościoła na ten temat⁴.

Trzecia część omawianej księgi Kodeksu przedstawia, jak już wspomniano wyżej, zbiór norm odnoszących się do kategorii czasów świętych. Temu zagadnieniu zostały poświęcone kanony od 1244 do 1253. Ustawodawca kościelny jako czasy święte wyszczególnia dwie kategorie: dni świąteczne (*dies festi*) oraz dni pokuty (*dies paenitentiae*). Kodeks w kanonie 1246, § 1 wymienia katalog dni w ciągu roku, które zostały zaliczone przez ustawodawcę kościelnego do kategorii święta obowiązujące (*de praecepto*).

Należy zaznaczyć, że cały rok kościelny jest przeznaczony dla kultu Boga i wzrostu duchowego wiernych. Niektóre dni zostały kanonicznie określone jako świąteczne dni nakazane, aby w szczególny sposób przyczyniały się do uświęcania wiernych poprzez owocne przeżywanie czasów świętych. Dlatego też, jako święta nakazane należy zdefiniować te dni w ciągu roku liturgicznego, z którymi prawodawca kościelny złączył pewne obowiązki, mające na celu oddanie czci Bogu oraz szczególny pożytek duchowy wiernych⁵.

Dokonując analizy katalogu dni świątecznych, należy wskazać na uwiadaczniącą się swoistą hierarchię tychże dni. Spośród wszystkich świąt nakazanych na pierwszym miejscu zostaje wyeksponowana niedziela, która od czasów apostoelskich jest najstarszym świętem – „niedziela zajmuje uprzywilejowane miejsce w katalogu dni świątecznych nakazanych, ponieważ upamiętnia dzień Zmartwychwstania Pańskiego”⁶. Dzień Pański to pierwsze święto Kościoła, które narodziło się wraz z powstaniem

⁴ J. MIAZEK, *To czyńcie na moją pamiątkę. Eucharystia w dokumentach Kościoła*, Warszawa 1987, s. 308.

⁵ P. HEMPEREK, W. GÓRALSKI, F. PRZYTUŁA, J. BAKALARZ, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, t. 3, Lublin 1986, s. 411.

⁶ J. GRĘZLIKOWSKI, *Świętowanie niedzieli według prawa kościelnego*, „Tygodnik Katolicki Niedziela”, nr 41(2001), www.niedziela.pl/artukul_w_niedzieli.php?doc=ed200141&nr=37.

Chrystusa z martwych (*primordialis dies festus*). Wreszcie, niedziela jest dniem upamiętniającym wydarzenia o fundamentalnym znaczeniu dla chrześcijan wszystkich czasów. Zatem jej szczególna godność, podniesiona po raz kolejny przez nauczanie Kościoła, zostaje uzasadniona dwiema racjami; po pierwsze faktem celebracji w tym dniu tajemnicy paschalnej, a po drugie pochodzeniem tego święta z najstarszej tradycji kościelnej, która swój początek bierze w czasach apostołskich⁷

Zaznaczenie przez ustawodawcę kościelnego rangi niedzieli wśród pozostałych świąt nakazanych powoduje, że po raz kolejny zostaje potwierdzone wielowiekowe nauczanie Kościoła na temat zasadniczego znaczenia niedzieli w życiu chrześcijan, bowiem „niedziela, w czasie której jest czczona tajemnica paschalna, na podstawie tradycji apostołskiej winna być obchodzona w całym Kościele jako najdawniejszy dzień świąteczny nakazany”⁸.

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 roku wskazując na pierwszorzędną rolę niedzieli jako najstarszego dnia świątecznego wymienia jednocześnie pozostałe święta nakazane w całym Kościele. Zatem oprócz niedzieli jako święta nakazane należy obchodzić następujące dni: Narodzenie Pańskie, Objawienie Pańskie, Wniebowstąpienie Pańskie, Uroczystość Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa, Uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki Maryi, Uroczystość Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, Wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny, Uroczystość Świętego Józefa, Uroczystość Świętych Apostołów Piotra i Pawła oraz Uroczystość Wszystkich Świętych. Zatem do podstawowego święta, jakim jest niedziela Kościół dodaje kolejne dziesięć świąt nakazanych, które ukazują dzieło zbawienia dokonane przez różne wydarzenia z życia Chrystusa, doskonale realizowane w życiu Maryi i świętych⁹. W katalogu świąt nakazanych nie zostały wyliczone te święta, które zawsze wypadają w niedzielę.

Wymieniony przez ustawodawcę katalog świąt obowiązujących został ustanowiony dla całego Kościoła powszechnego. Nie jest on jednak formą

⁷ P. HEMPEREK, W. GÓRALSKI, F. PRZYTUŁA, J. BAKALARZ, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, t. 3, dz. cyt., s. 418.

⁸ KPK, kan.1246, § 1.

⁹ K. KUCHARSKI, *Kościół światłem świata. Nauka wiary i życia chrześcijańskiego*, Kraków 2006, s. 280.

przepisaną na stałe, jako że z zachowaniem odpowiednich przepisów, określony w kanonie 1246, § 1, katalog świąt nakazanych może ulegać zmianom. Wprowadzanie zmian w tym zakresie, tzn. ustanawianie, przenoszenie i znoszenie dni świątecznych „wspólnych dla całego Kościoła” należy do najwyższej władzy kościelnej, o czym mówi kanon 1244, § 1. Zatem regulacje prawne dotyczące kształtu katalogu świąt nakazanych dla Kościoła powszechnego bezpośrednio leżą w kompetencji Biskupa Rzymu i Kolegium Biskupów¹⁰. Pośrednia władza w tym zakresie jest zarezerwowana poszczególnym Konferencjom Episkopatów, stosownie do kanonu 1246 § 2.

Omówione powyżej normy prawa znajdują również zastosowanie odnośnie Kościoła w Polsce. Decyzją Kongregacji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów z 4 marca 2003 roku, zostały wprowadzone następujące zmiany dotyczące obchodzenia świąt nakazanych. Kongregacja poleciła aby:

(...) obchodzenie Uroczystości Wniebowstąpienia Pańskiego było przypisane do następującej po nim siódmej niedzieli Wielkanocy, obchodzenie zaś Uroczystości Świętego Józefa (19 marca), Uroczystości Świętych Apostołów Piotra i Pawła (29 czerwca) i Uroczystości w dniu Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny (8 grudnia), nie obowiązywało już w przyszłości jako świąt nakazanych¹¹.

Kwestią związaną z omawianym katalogiem świąt nakazanych w Polsce jest dyspensa udzielona przez Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego w 1965 roku, która znosi obowiązek uczestniczenia we Mszy świętej w święta obowiązkowe, będące w Polsce dniami pracy. Jednocześnie do wiernych została wystosowana zachęta do udziału w Eucharystii w tychże dniach¹².

¹⁰ KPK, kan. 331 i 336; T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne wg Kodeksu Jana Pawła II*, t. 2, *Lud Boży – jego nauczanie i uświęcanie*, Olsztyn 1986, s. 474.

¹¹ Kongregacja do Spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dekret dotyczący świąt zniesionych w Polsce*, „Akta Konferencji Episkopatu Polski”, nr 8(2003), s. 32.

¹² J. CHIARYTAŃSKI, A. SPŁAWSKI, *Katechizm dla dorosłych. Polska adaptacja Katechizmu Kościoła Katolickiego*, Kraków 1999, s. 216.

2. Obowiązki wiernych w niedziele i pozostałe święta nakazane

Prawodawca kościelny w kanonach 1247 oraz 1248 określa obowiązki wiernych wynikające z celebracji nakazanych dni świątecznych. W pierwszym rzędzie wymieniona została niedziela, następnie pozostałe dni świąteczne, które są ogólnie ujęte jako Dni Pańskie. Kodeks formułuje prawny nakaz w następujący sposób:

w niedzielę oraz w inne dni świąteczne nakazane, wierni są zobowiązani uczestniczyć we Mszy świętej oraz do powstrzymać się od prac i zajęć, które utrudniają oddawanie czci Bogu, przeżywanie radości właściwej dniowi Pańskiemu oraz korzystanie z należnego odpoczynku duchowego i fizycznego¹³.

Wymienione powyżej normy dotyczące celebracji niedzieli oraz dni świątecznych mają charakter nakazowo-zakazowy. I tak, nakaz obejmuje obowiązek uczestniczenia w Mszy świętej, natomiast zakaz dotyczy prac i zajęć, które utrudniają osiągnięcie celów dnia świątecznego¹⁴. Określony przez kanon 1247 obowiązek uczestniczenia przez wiernych w niedzielnej i świątecznej ofierze Mszy świętej oraz powstrzymanie się od prac niekoniecznych stanowi kontynuację ogólnie pojętej tradycji kanonistycznej, której początki sięgają IV w. Do tego czasu wszelkie próby uzasadnienia obowiązku świętowania niedzieli były podejmowane jedynie na gruncie teologii, bez poparcia ich formalnym nakazem¹⁵.

¹³ KPK, kan. 1247; Zobowiązanie do uczestniczenia w niedziele i święta w liturgii Kościoła odnosi się również do wiernych katolickich Kościołów Wschodnich; por. DKW 15; KKKW, kan. 881, § 1, § 4; kan. 880, § 3.

¹⁴ T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne wg Kodeksu Jana Pawła II*, t. 2, *Lud Boży – jego nauczanie i uświęcanie*, Olsztyn 1986, s. 476.

¹⁵ J. GRĘZLIKOWSKI, *Świętowanie niedzieli według prawa kościelnego*, „Tygodnik Katolicki Niedziela”, nr 40(2001), www.niedziela.pl/artukul_w_niedzieli.php?doc=ed200140&nr=25; Pierwsze trzy wieki nie wykształciły żadnych przepisów o charakterze prawnym, które regulowałyby zagadnienie świętowania niedzieli. Świadomość religijna chrześcijan pierwszych wieków była na tyle silna, że do celebracji niedzielnej wiernych zaczęto jedynie zachęcać.

2.1. Prawodawstwo kościelne do 1983 roku

Pierwszy przejaw prawnego podejścia do zagadnienia świętowania niedzieli stanowiły przepisy synodu w hiszpańskiej Elwirze z około 300–303 roku¹⁶. Kanon 21 przewidywał sankcję karną w postaci czasowej ekskomuniki dla wiernych, którzy trzy razy z rzędu nie uczestniczyli w niedzielnej Mszy świętej¹⁷. Przykładem kolejnego aktu legislacyjnego, który przyczynił się do wypracowania tradycji prawnej w zakresie świętowania niedzieli był m. in. kanon 47 synodu lokalnego w Adze z 506 roku, który przypominał wiernym o obowiązku uczestniczenia w niedzielę w całej Mszy świętej, zakończonej błogosławieństwem kapłana¹⁸. Nadto, przepisy wydane w czasie tych synodów kładły także nacisk na uczestniczenie w niedzielnej Mszy świętej we własnej parafii¹⁹.

W późniejszych okresach zobowiązanie do niedzielnej celebracji było podejmowane również przez prowincjonalny synod w Orleanie z 538 roku, który jako pierwszy oficjalnie nakazywał powstrzymać się od ciężkiej pracy w niedzielę. Także kolejne synody: w Sofii z 343 roku, w Sardyce z 393 roku, w Mâcon z 585 roku, Rouen z 650 roku i Auxerre (przełom VI i VII wieku) określają świętowanie niedzieli jako zwyczaj uświęcony przez niepamiętną tradycję oraz eksponują przykazanie zobowiązujące katolików do uczestniczenia w niedzielnej Eucharystii²⁰. Dotychczasowe zobowiązania miały wyłącznie charakter dyscyplinarny, a ich złamanie nie rodziło jeszcze przekonania o grzechu ciężkim.

W okresie późniejszym w kwestii celebracji niedzielnej wypracowano normy ujęte w formułę pięciu przykazań kościelnych. Zostały one zawarte w Katechizmach z 1555 i 1595 roku. Przepisy te, podobnie jak orzeczenia wyżej wymienionych synodów, nie zostały jednak promulgowane jako ustawy powszechne, ale przyczyniły się do utwierdzenia opinii,

¹⁶ Ze względu na brak informacji, źródła przyjmują także daty: 306, 309 lub 312.

¹⁷ BF VIII, 40.

¹⁸ BF VIII, 41.

¹⁹ M. KUNZLER, *Liturgia...*, dz. cyt., s. 623.

²⁰ Zob. B. NADOLSKI, *Liturgika*, t. 2, *Liturgika i czas*, Poznań 1991, s. 40; T. SINKA, *Zarys liturgiki*, Kraków 2003, s. 117.

że opuszczenie niedzielnej Eucharystii jest grzechem ciężkim²¹. Należy zatem stwierdzić, że w nauczaniu soborów powszechnych, w tym Soboru Trydenckiego, nie ustanowiono żadnych norm prawnych, zawierających nakaz uczestnictwa w niedzielnej Mszy świętej i powstrzymania się od pracy w tym dniu.

Po raz pierwszy zobowiązanie do udziału w niedzielnej Eucharystii oraz powstrzymania się w tym dniu od pracy zyskało charakter prawa powszechnego w przepisach Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 roku. Normy ujęte w kanonie 1248 omawianego Kodeksu eksponowały w prawnej formie dwa obowiązki nałożone na wiernych: wysłuchanie Mszy świętej w święta nakazane – zatem również w niedzielę – oraz powstrzymanie się w tych dniach od takich zajęć jak: „prace służebne, czynności sądowe, publiczny handel, jarmarki oraz inne publiczne transakcje kupna lub sprzedaży”²².

2.2. Prawodawstwo kościelne obowiązujące od 1983 roku

Przepisy dotyczące omawianego zagadnienia zostały na nowo ujęte przez Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 roku. Należy w pierwszym rzędzie zaznaczyć, że ustawodawca kościelny formułując kanon 1247 odszedł od swoistego formalizmu obecnego w Kodeksie z 1917 roku. W świetle nowych przepisów przedmiotem przykazania nie jest tylko fizyczna obecność i „wysłuchanie” przez wiernych Mszy świętej, jak to stanowił Kodeks z 1917 roku (*festis de praecepto Missa audienda est*). Kodeks Jana Pawła II w tym miejscu wyraźnie koresponduje z główną myślą Konstytucji o liturgii świętej Soboru Watykańskiego II nadając analizowanemu nakazowi bardziej eklezjalny wydźwięk. Stąd, w świetle przepisów Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku, wierni są zobowiązani do aktywnego uczestniczenia w każdej Eucharystii (*obligatione tenentur Missam participandi*)²³.

²¹ M. KUNZLER, *Liturgia...*, dz. cyt., s. 624.

²² T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne wg Kodeksu Jana Pawła II*, t. 2, *Lud Boży – jego nauczanie i uświęcanie*, Olsztyn 1986, s. 476.

²³ P. HEMPEREK, W. GÓRALSKI, F. PRZYTUŁA, J. BAKALARZ, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, t. 3, dz. cyt., s. 419.

Obowiązujący Kodeks również w inny sposób formułuje przepis odnośnie drugiego obowiązku dnia świątecznego, którym jest powstrzymanie się od pewnych prac i zajęć (*opera et negotia*). Przedmiot rozważanego zakazu został ujęty przez Kodeks z 1983 roku w sposób bardziej ogólny, co powoduje, że jego zakres jest szerszy. Dokonane przez ustawodawcę kościelnego uogólnienie norm prawnych powoduje więc, że obecnie przedmiotem zakazu zostały objęte wszystkie czynności, które utrudniają osiągnięcie przez wiernych celów dnia świątecznego, czyli uczczenia Boga, przeżywania radości świątecznej oraz duchowego i fizycznego. Jednocześnie odejście od kazuistycznego określenia konkretnych form prac i zajęć zakazanych, które podawał Kodeks z 1917 roku w kanonie 1248, powoduje trudności w ustaleniu dokładnych granic omawianego zakazu²⁴.

3. Uczestniczenie w Eucharystii jako podstawowa forma niedzielnej i świątecznej celebracji

Przeprowadzona dotychczasowa analiza wskazuje na fakt, że przytoczone wyżej normy prawne przede wszystkim podkreślają znaczenie oraz rangę niedzieli, będącej dla chrześcijan pierwotnym dniem świątecznym. Jednocześnie niedziela stanowi dzień „w czasie którego jest czczona tajemnica paschalna”²⁵.

Przeżywanie przez wiernych tajemnicy zmartwychwstania nierozdzielnie związane jest ze wspólnotowym celebrowaniem ofiary eucharystycznej. Stąd ustawodawca kościelny stawia wyraźny akcent właśnie na tę formę świętowania Dni Pańskich. Takie rozumienie Mszy świętej, jako centrum niedzielnej celebracji, stanowi wskazanie na podstawowe znaczenie tego sakramentu w życiu chrześcijan.

Gromadzenie się wspólnoty Kościoła na niedzielnej Eucharystii to praktyka wywodząca się z czasów apostoelskich²⁶, co oznacza, że niedziela w życiu chrześcijan od samego początku była czasem nasilonej aktywności

²⁴ P. HEMPEREK, W. GÓRALSKI, F. PRZYTUŁA, J. BAKALARZ, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, t. 3, dz. cyt., s. 420.

²⁵ KPK, kan. 1246, § 1.

²⁶ Por. Dz 2, 42–46; 1 Kor 11, 17.

religijnej. Uczestnictwo w niedzielnej Mszy świętej stanowi potwierdzenie swojej przynależności do Kościoła; jest to również znak oddania czci należnej Bogu oraz forma odpoczynku duchowego²⁷

Podmiotem prawnym obowiązku uczestniczenia w niedzielnej i świątecznej Eucharystii stają się wierni, którzy posiadają wystarczające używanie rozumu oraz ukończyli 7 rok życia²⁸. Mając na uwadze troskę duszpasterską i wychowawczą Magisterium Kościoła zaleca, aby już wcześniej odpowiednio wprowadzać dzieci do uczestnictwa w liturgii Mszy świętej²⁹

Postawienie na pierwszym miejscu obowiązku uczestniczenia w Eucharystii w każdą niedzielę oraz pozostałe święta nakazane jest jednocześnie ukazaniem rangi tego sakramentu oraz jego pożyteczności dla życia duchowego wiernych. Obszerny wykład na ten temat zostaje zaprezentowany w pierwszej części analizowanej książki Kodeksu z 1983 roku, traktującej o dyscyplinie sakramentalnej. Ustawodawca stwierdza wprost, że „najbardziej czcigodnym sakramentem jest Najświętsza Eucharystia”, która jest „szczytem i źródłem całego kultu oraz życia chrześcijańskiego”, w związku z czym pozostałe sakramenty i wszystkie kościelne dzieła apostołatu mają z nią związek i są ku niej ukierunkowane³⁰.

Kanon 898, potwierdzając nauczanie Soboru Watykańskiego II, zaznacza potrzebę „czynnego udziału w sprawowaniu najczcigodniejszej Ofiary” Jest to jednoznaczny przejaw poszanowania sakramentu Eucharystii, który jednocześnie obliguje duszpasterzy do wytworzenia u wiernych świadomej postawy w tym względzie³¹.

Kodeks Prawa Kanonicznego, chociaż nie stanowi szczegółowego zbioru norm liturgicznych, to jednak odnosi się do wybranych zagadnień związanych z kształtem liturgii eucharystycznej sprawowanej w niedziele

²⁷ Por. KPK, kan. 1247.

²⁸ KPK, kan. 11.

²⁹ Por. Święta Kongregacja Kultu Bożego, *Dyrektorium o Mszach świętych z udziałem dzieci*, nr 8, [w:] J. MIAZEK, *To czyńcie na moją pamiątkę. Eucharystia w dokumentach Kościoła*, Warszawa 1987, s. 221.

³⁰ KPK, kan. 897.

³¹ Por. KPK, kan. 898; zob. J. GRĘZLIKOWSKI, *Świętowanie niedzieli według prawa kościelnego*, „Tygodnik Katolicki Niedziela”, nr 41(2001), www.niedziela.pl/artykul_w_niedzieli.php?doc=ed200141&nr=37.

i święta nakazane, czego przykład stanowią normy dotyczące przepowiadania Słowa Bożego, które obligują duszpasterzy do wygłoszenia homilii w czasie Eucharystii we wszystkie niedziele w ciągu roku oraz święta nakazane³². Normy zawarte w kanonie 767 wyraźnie korespondują z zaleceniami Soboru Watykańskiego II, który w ramach reformy liturgicznej przywrócił homilię, jako integralną część sakramentu Eucharystii³³. Jest to zatem przykład potwierdzenia nauczania soborowego w późniejszych dokumentach Magisterium. Troska o zachowanie przepisów prawa odnośnie posługi słowa, w tym także niedzielnych i świątecznych homilii, w pierwszej kolejności spoczywa na biskupie diecezjalnym³⁴. Na szczeblu parafialnym to zadanie powierzone jest proboszczowi miejsca³⁵

W kanonie 530 prawodawca kościelny wyliczając enumeratywnie funkcje powierzone w sposób szczególny proboszczowi, w siódmym punkcie wskazuje na „bardziej uroczyste sprawowanie Eucharystii w niedziele i święta nakazane”³⁶, co stanowi swoiste pokreślenie znaczenia niedzieli i świątecznej Eucharystii. Zadanie to zostało powierzone proboszczowi parafii z racji jego szczególnej odpowiedzialności, jaka wynika z pełnionego urzędu³⁷.

4. Kryteria zadośćuczynienia przez wiernych obowiązkowi niedzielnemu

Nakaz uczestniczenia w niedzielnej oraz świątecznej Eucharystii zostaje doprecyzowany w kanonie 1248. Dyspozycja normy kodeksowej określa elementy, który muszą zostać spełnione, aby uczynić zadość nakazowi, tj. miejsce udziału we Mszy świętej, obrządek sprawowanego sakramentu oraz właściwy czas na wypełnienie tej powinności przez wiernych³⁸.

³² KPK, kan. 767, § 2.

³³ Por. KL 52.

³⁴ KPK, kan. 386, § 1.

³⁵ KPK, kan. 528, § 1.

³⁶ KPK, 530, pkt. 7.

³⁷ por. KPK, 528, § 2.

³⁸ KPK, kan. 1248, § 1.

Z treści kanonu wynika, że niedzielny i świąteczny obowiązek spełniają wszyscy wierni, którzy uczestniczą we Mszy świętej w jakimkolwiek miejscu jej sprawowania (*ubicumque*). Ograniczenia, jakie w tym miejscu nakładał dawny Kodeks w kanonie 1249 co do kaplic prywatnych zostały uchylone³⁹. Drugim warunkiem jest uczestniczenie w Eucharystii sprawowanej w katolickim obrządku, co stanowi powtórzenie norm zawartych w Kodeksie z 1917 roku, który w kanonie 1258, § 1 jednoznacznie zakazywał wiernym katolickim uczestniczenia w świętych obrzędach (*communicatio in sacris*) wykonywanych przez szafarzy niekatolickich. Niestosowanie się do tego przepisu prawa skutkowało najpierw podejrzeniem o herezję – zgodnie z kanonem 2316 – a następnie, gdy przestępca trwał z uporem w tym przestępstwie dłużej niż sześć miesięcy, zaciągnięciem ekskomuniki *latae sententiae*; równocześnie przestępca, zgodnie z kanonem 2315, podlegał wszystkim innym sankcjom wymierzonym heretykom⁴⁰. Po drugie, określenie przez ustawodawcę kościelnego obrządku katolickiego dla zadośćuczynienia obowiązkowi świątecznemu stanowi odpowiedź na propozycję włączenia norm zawartych w Dyrektorium ekumenicznym *Ad totam Ecclesiam* z 14 maja 1967 roku, które stanowią, że obowiązkowi niedzielnej i świątecznej celebracji czyni zadość także ten wierny katolicki, który „okazjonalnie i ze słusznej przyczyny uczestniczy w liturgii u braci odłączonych w Kościołach wschodnich”⁴¹. Ostatecznie przepis Dyrektorium ekumenicznego nie został włączony do treści kanonu 1248, § 1, jednakże znalazł swoje zastosowanie w innym miejscu nowego zbioru prawa kościelnego⁴².

Konieczne jest poddanie analizie także przepisów, które odnoszą się do warunków, jakie Kościół stawia przed wiernymi, aby ułatwić im właściwe przeżywanie świątecznych dni nakazanych. Ustawodawstwo kościelne,

³⁹ P. HEMPEREK, W. GÓRALSKI, F. PRZYTUŁA, J. BAKALARZ, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, t. 3, dz. cyt., s. 419.

⁴⁰ Zob. M. PASTUSZKO, *Udzielanie sakramentów braciom oddzielonym (kan. 844 §§ 1–5 KPK 1983)*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, nr 34(2001), s. 198.

⁴¹ P. HEMPEREK, W. GÓRALSKI, F. PRZYTUŁA, J. BAKALARZ, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, t. 3, dz. cyt., s. 419.

⁴² por. KPK, kan. 844, § 2.

oprócz nałożonego na wiernych świeckich obowiązku uczestniczenia w niedzielnej i świątecznej Mszy świętej, formułuje normy, które wskazują na zadania duchownych, jakie wynikają z tego nakazu. W świetle tych przepisów rola duszpasterzy zostaje określona ogólnie w ten sposób, że są oni zobowiązani „zapewnić wszystkim rzeczywistą możliwość wypełnienia tego przykazania”⁴³. Natomiast Kodeks Prawa Kanonicznego reguluje tę kwestię w kanonie 213, określając ją jako prawo wiernych, aby „otrzymywać pomoce od swoich pasterzy z duchowych dóbr Kościoła, zwłaszcza zaś słowa Bożego i sakramentów”

Wśród przepisów prawa kościelnego, mających ułatwiać wiernym udział w niedzielnej i świątecznej Mszy świętej, należy wskazać kanon 905, § 2, który stanowi, że w przypadku „gdy brakuje kapłanów, ordynariusz miejsca może zezwolić dla słusznej przyczyny na binację, a gdy tego domaga się konieczność duszpasterska, także na trynację w niedzielę i święta nakazane” Ustawodawca w ten sposób pozwala, dla słusznych przyczyn i troski duszpasterskiej, uchylić zakaz określony w kanonie 905, § 1 odprawiania przez kapłanów Mszy świętej więcej niż raz dziennie.

Innym przykładem zmian w przepisach kościelnych, podyktowanych przede wszystkim względami duszpasterskimi wobec wiernych, było wprowadzenie przez Piusa XII w 1953 roku Mszy świętych odprawianych wieczorem. Do tej pory normy zawarte w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 roku pozwalały na odprawienie Mszy świętej w dość mocno ograniczonym czasie. Najwcześniej wolno było odprawiać godzinę przed świtem, a najpóźniej o godzinie pierwszej po południu⁴⁴. Kolejny przykład złagodzenia dyscypliny prawnej w tej kwestii jest przepis zawarty w kanonie 1248, § 1, który odnosi się do liturgicznego czasu obchodzenia niedzieli oraz pozostałych uroczystości. Według tych norm, niedziele i pozostałe uroczystości rozpoczynają się nie od północy, jak to się ma w przypadku dni powszednich, ale od wieczora dnia poprzedzającego tę uroczystość. Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 roku, w kanonie 1246

⁴³ JAN PAWEŁ II, List apostolski *Dies Domini do biskupów, kapłanów i wiernych o świętowaniu niedzieli*, nr 49, Wrocław 2000, s. 61.

⁴⁴ POR. T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne wg Kodeksu Jana Pawła II*, t. 2, *Lud Boży – jego nauczanie i uświęcanie*, Olsztyn 1986, s. 393.

czas na spełnienie świątecznego obowiązku wyznaczał od północy do północy dnia Pańskiego⁴⁵. W świetle znowelizowanych przepisów prawnych i liturgicznych niedzielę oraz pozostałe uroczystości rozpoczynają pierwsze Nieszpory. Nowelizacja postanowień kodeksowych stanowiła realizację postanowień Instrukcji *Eucharisticum Mysterium*, wydanej przez Świętą Kongregację Obrzędów 25 maja 1967 roku. Przepisy te pozwoliły na antycypowanie niedzieli i pozostałych uroczystości w wyniku czego, Msze święte odprawiane wieczorem w sobotę lub w dniu poprzedzającym uroczystość powinny mieć charakter całkowicie świąteczny. Oznacza to, że powinny być odprawione według formularza świątecznego a także, że należy wygłosić homilię i odmówić modlitwę wiernych⁴⁶. W konsekwencji Msza święta, zwyczajowo nazywana „przedświąteczną” w rzeczywistości ma charakter w pełni świąteczny. W ten sposób wierni, którzy ze słusznych przyczyn nie mogą uczestniczyć we Mszy świętej odprawianej w niedzielę lub w sam dzień świąteczny mają możliwość uczynienia zadość temu obowiązkowi.

Zagadnienie celebracji niedzielnej Eucharystii swoim zakresem obejmuje nie tylko wiernych świeckich. Należy również wskazać przepisy prawa odnoszące się do Eucharystii odprawianej przez pasterzy za powierzony sobie lud. W pierwszej kolejności Kodeks określa nakaz, jaki spoczywa na biskupie od chwili objęcia przez niego diecezji. Zgodnie z kanonem 388, § 1 biskup diecezjalny jest zobowiązany do odprawiania Mszy *pro populo* w każdą niedzielę i święta nakazane w jego regionie. Ustawodawca zastrzega dodatkowo, że Msze święte za diecezjan biskup powinien odprawiać osobiście. Jeśli jednak, ze zgodnego z prawem powodu, nie jest w stanie tego uczynić w dni prawnie nakazane, może „wypełnić ten obowiązek przez innych albo wypełnić go osobiście w inne dni⁴⁷. Jedno-

⁴⁵ P. HEMPEREK, W. GÓRALSKI, F. PRZYTUŁA, J. BAKALARZ, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, t. 3, dz. cyt., s. 419.

⁴⁶ Święta Kongregacja Obrzędów, Instrukcja *Eucharisticum Mysterium o kulcie tajemnicy eucharystycznej*, nr 28, [w:] J. MIAZEK, *To czyńcie na moją pamiątkę. Eucharystia w dokumentach Kościoła*, Warszawa 1987, s. 172; *Ogólne normy roku liturgicznego i kalendarza*, nr 3, Poznań 1986.

⁴⁷ KPK, kan. 388, § 2 i 4.

czeń normy zawarte w § 4 omawianego kanonu eksponują konieczność jak najszybszego odprawienia Mszy świętych, które zostały pominięte.

Podobnie brzmiące normy prawa zostały sformułowane odnośnie urzędu proboszcza parafii. Ustawodawca kościelny nakłada na proboszcza obowiązek odprawiania Mszy świętej za powierzony sobie lud we wszystkie niedziele i święta obowiązujące od momentu objęcia przez niego parafii⁴⁸; równocześnie dopuszcza, podobnie jak to miało miejsce odnośnie biskupa diecezjalnego możliwość odprawienia Mszy *pro populo* „przez kogoś innego albo w innym dniu osobiście”⁴⁹ Jednocześnie ustawodawca w § 3 analizowanego kanonu wyraźnie podkreśla trwałość nałożonego obowiązku oraz sposób naprawienia ewentualnych zaniedbań.

Wskazane wyżej prawne uregulowanie zagadnienia celebracji niedzielnych i świątecznych Mszy świętych *pro populo* zarówno przez biskupa diecezji, jak i przez proboszcza prowadzi do jednoznacznych wniosków. Po pierwsze, po raz kolejny wskazuje na rangę niedzieli jako dnia świątecznego a ponadto, niedziela i pozostałe święta nakazane są dniami przeznaczonymi nie tylko dla wspólnej modlitwy Ludu Bożego, ale pozostają dniami przeznaczonymi dla duszpasterzy diecezji i parafii na modlitwę w intencji powierzonego sobie ludu.

5. Alternatywne formy niedzielnej i świątecznej celebracji

Kanon 1248 § 2 wymienia alternatywne formy niedzielnej i świątecznej celebracji, które przewidziane zostały na wypadek braku możliwości uczestniczenia we Mszy świętej w Dniu Pańskim. Należy jednak mieć na uwadze, że formy te nie dają proporcjonalnych owoców duchowych jak Msza święta, a także nie stanowią stałego substytutu niedzielnej albo świątecznej Eucharystii. Należy je zawsze traktować jako sytuacje wyjątkowe i nadzwyczajne, które podyktowane są przez „poważne przyczyny” Ustawodawca kościelny nie wyklucza jednak pożytku oraz wartości omawianych alternatywnych form dla duchowego dobra wiernych, którzy przez

⁴⁸ KPK, kan. 534, § 1.

⁴⁹ KPK, kan. 534, § 1.

zaistniałe okoliczności nie mogą uczestniczyć w niedzielnej lub świątecznej Eucharystii. Są one zawsze odzwierciedleniem relacji człowieka do Boga, która powinna być szczególnie wyrażana w Dniu Pańskim. Ponadto, modlitwa chrześcijanina wypływa z powinności moralnej i nie należy jej traktować jedynie jako formalnego zadośćuczynienia nakazowi uczestniczenia w niedzielnej Mszy świętej⁵⁰.

Do „poważnych przyczyn”, które uniemożliwiają uczestniczenie w niedzielnej Mszy świętej Kodeks zalicza przypadki, w których brakuje dostatecznej liczby kapłanów. W związku z tym prawo kościelne zaleca wiernym żeby:

(...) brali udział w liturgii Słowa, gdy jest ona odprawiana w kościele parafialnym lub innym świętym miejscu, według przepisów wydanych przez biskupa diecezjalnego⁵¹.

Nabożeństwa Słowa Bożego, od strony duszpasterskiej, przynoszą pożytek duchowy, ponieważ gromadzą wiernych razem na modlitwie w kościele parafialnym. Mają one polegać na lekturze Pisma Świętego, medytacji nad nim oraz modlitwie opartej na proklamowanym i przeżywanym Słowie Bożym. Przepisy dopuszczają również, aby w czasie tak pojętej liturgii Słowa miała miejsce homilia, jeżeli pod nieobecność prezbitera przewodniczy jej diakon⁵². Przepis ten wynika z zaleceń Konstytucji o liturgii świętej Soboru Watykańskiego II⁵³. Należy zaznaczyć, że ustawodawca kościelny zastrzega w kanonach 764 i 767, § 1 zwyczajne uprawnienie przepowiadania Słowa Bożego prezbiterom i diakonom dopuszczając jednak sytuacje traktowane jako nadzwyczajne. W wyjątkowych przypadkach, kiedy domaga się tego konieczność lub duchowy pożytek zgromadzenia dopuszczalne jest, aby Słowo Boże przepowiadali

⁵⁰ Por. KKK 2698.

⁵¹ KPK, kan. 1248, § 2.

⁵² Por. KPK, kan. 517, § 2; J. GRĘZLIKOWSKI, *Świętowanie niedzieli według prawa kościelnego*, „Tygodnik Katolicki Niedziela”, nr 41(2001), www.niedziela.pl/artikul_w_niedzieli.php?doc=ed200141&nr=37.

⁵³ KL 35, § 4.

także wierni świeccy zgodnie z przepisami Konferencji Episkopatu i z zachowaniem kanonu 767, § 1⁵⁴.

Prawodawca kościelny w dalszej części omawianego kanonu 1248 reguluje również takie okoliczności, w których wierny, z przyczyn od niego niezależnych, nie będzie miał możliwości uczestniczenia ani w niedzielnej Eucharystii, ani we wspólnie odprawianej liturgii Słowa. W takiej sytuacji prawo kościelne poleca wiernym, aby: „(...) poświęcali odpowiedni czas na modlitwę indywidualną w rodzinie lub w grupach rodzin”⁵⁵. Należy wskazać w tym miejscu na sugerowany przez prawodawcę „odpowiedni” czas, który ma być przeznaczony na modlitwę prywatną lub wspólną przez osoby, z różnych powodów, pozbawione możliwości uczestniczenia w celebracji eucharystycznej lub liturgii Słowa. Interpretacja tego przepisu prawa daje podstawę do stwierdzenia, że czas ten jest okazją do dodatkowej, dłuższej niż zwykle, modlitwy prywatnej lub przynajmniej powinien odpowiadać temu, „który potrzebny jest na sprawowanie niedzielnej Eucharystii, jeżeli pobożność chrześcijanina ma nie stracić na swej wiarygodności”⁵⁶.

6. Możliwość dyspensy od obowiązku zachowania dni świątecznych

System prawa kościelnego oprócz norm ogólnie wyrażających się w nakazach i zakazach dopuszcza funkcjonowanie wielu instytucji, które mają na celu złagodzenie nałożonej surowości ustawy kościelnej. W analizowanym do tej pory zagadnieniu okoliczności, które są związane z niemożnością uczestniczenia przez wiernych w niedzielnej lub świątecznej Mszy świętej pojęcie dyspensy będzie stanowiło niezwykle ważną kwestię.

Prawodawca kościelny, oprócz przepisów zobowiązujących wiernych do zachowania dni świątecznych oraz dni pokutnych, eksponuje również odpowiednie normy regulujące kwestię zwolnienia ich z tego obowiązku. Zatem zobowiązania wynikające z zachowania dni świątecznych i dni pokutnych

⁵⁴ KPK, kan. 766.

⁵⁵ KPK, kan. 1248, § 2.

⁵⁶ J. GRĘZLIKOWSKI, *Świętowanie niedzieli według prawa kościelnego*, „Tygodnik Katolicki Niedziela”, nr 41 (2001), www.niedziela.pl/artukul_w_niedzieli.php?doc=ed200141&nr=37.

nie posiadają charakteru bezwzględnego. Normy prawne dotyczące analizowanego przypadku zostały określone w kanonie 1245, który stanowi, że

przy zachowaniu prawa biskupów diecezjalnych, o których mowa w kan. 87, proboszcz może, dla słusznej przyczyny i według przepisów biskupa diecezjalnego, udzielić w poszczególnych wypadkach dyspensy od obowiązku zachowania dnia świątecznego lub dnia pokuty, albo dokonać zamiany tego obowiązku na inne uczynki pobożne.

Uprawnienie udzielania dyspensy od zachowania powszechnych i partykularnych przepisów dyscyplinarnych, do których zaliczają się te dotyczące dni świątecznych i dni pokuty Kodeks przyznaje w pierwszej kolejności biskupom diecezjalnym. Rozszerzenie tego uprawnienia na urząd proboszcza parafii, tak samo jak zostało to ujęte w kanonie 87, § 1, skutkuje kierowaniem się duchowym pożytkiem wiernych oraz słuszną przyczyną. Jednocześnie wydanie dyspensy przez proboszcza nie może być przeciwne rozporządzeniom wydanym przez biskupa⁵⁷

Poza biskupem diecezji i proboszczem, w omawianym przypadku, prawomocnie udziela dyspensy także przełożony kleryckiego instytutu zakonnego lub stowarzyszenia życia apostołskiego na prawie papieskim, wobec swoich podwładnych oraz osób pozostających na stałe w domu⁵⁸. Przełożeni wyżej wymienionych instytucji posiadają taki sam zakres uprawnień w omawianej dziedzinie co proboszczowie. Jednocześnie wymienione uprawnienie przełożonych lokalnych jest również uwarunkowane słuszną przyczyną, a także przepisami nałożonymi przez przełożonych wyższych. Należy również podnieść, że zgodnie z normami zawartymi w kanonie 717 § 1–3 omawiany rodzaj dyspensy nie może być aplikowany przez przełożonych instytutów świeckich⁵⁹

⁵⁷ KPK, kan. 89.

⁵⁸ KPK, kan. 1245.

⁵⁹ G. DZIERŻON, *Dyspensowanie od obowiązków zachowania dnia świątecznego oraz dnia pokuty wynikających z przykazań kościelnych*, [w:] „Prawo Kanoniczne. Kwartalnik prawnohistoryczny” 48(2005), nr 1–2, s. 127.

Kanon 1245, w którym znajduje swoje jurydyczne umocowanie zagadnienie dyspensy od obowiązku celebracji dni świątecznych, wprowadza podwójny charakter jej działania. Stąd, podmioty uprawnione do jej aplikowania, w określonych przypadkach oraz dla słusznej przyczyny (*iusta causa*) mogą postąpić dwojako, a mianowicie całkowicie zwolnić z prawnego obowiązku świętowania dni nakazanych lub dokonać zamiany (*commutatio*) formy określonej w kanonach 1247 i 1248, na inne praktyki przyczyniające się do powiększenia dobra duchowego wiernych.

Udzielanie dyspensy przez proboszcza lub zamiana obowiązku dni świątecznych na inne praktyki może być stosowana wobec poszczególnych osób, rodzin czy grup wiernych. Nie można jednak realizować tego uprawnienia wobec wszystkich wiernych w parafii. Dyspensa lub zamiana jest udzielana jednorazowo, na czas określony lub do momentu ustania przyczyny, co wynika to z natury omawianego prawa⁶⁰.

Do warunków udzielenia omawianej dyspensy przez kompetentny autorytet należy dodać ocenę poszczególnych przypadków, których jest ona wydawana. Stąd, podjęcie pozytywnej decyzji na rzecz proszącego o reskrypt powinno być uzależnione nie tylko od szczególnego charakteru nałożonych przez Kodeks zobowiązań wobec wiernych, ale również od zaistniałego stanu faktycznego i jego oceny przez dysponującego władzą dyspensowania⁶¹.

Zakończenie

Świętowanie niedzieli od samego początku związane było z uczestnictwem w Eucharystii. To Eucharystia, na początku sprawowana jedynie w niedziele, była dla wiernych uobecnieniem wydarzeń paschalnych Jezusa. Nakaz *stricte* jurydyczny świętowania Dni Pańskich, sformułowany po raz pierwszy w Kodeksie prawa kanonicznego 1917, został umieszczony

⁶⁰ P. HEMPEREK, W. GÓRALSKI, F. PRZYTUŁA, J. BAKALARZ, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, t. 3, dz. cyt., s. 414.

⁶¹ G. DZIERŻON, *Dyspensowanie od obowiązków zachowania dnia świątecznego oraz dnia pokuty wynikających z przykazań kościelnych*, [w:] „Prawo Kanoniczne. Kwartalnik prawnohistoryczny” 48(2005), nr 1–2, s. 134.

również w obowiązującym Kodeksie, w treści kan. 1247. Z nakazu tego wynika wprost obowiązek uczestnictwa w Mszy świętej w niedzielę i święta nakazane, którego podmiotem są wierni. Rozważania, stanowiące treść niniejszego artykułu, miały na celu przybliżenie przepisów prawa obowiązującego w odniesieniu do tego kluczowego dla wszystkich wier-nych obowiązków.

Summary

DUTY OF CELEBRATING SUNDAY AND OTHER COMMANDED FEASTS IN RULES OF THE CODE OF CANON LAW FROM 1983

The reform introduced by the II Vatican Council led to the change of an overall picture of the Church. Reform action contributed to transformations being seen in such outside forms as, for example liturgy, or also determining the generally comprehended place of the Church in contemporary world. In consequence of conciliar restoration there also occurred a need of thorough searching and adapting the legislation of the Church to requirements contemporary world is carrying. Therefore the reform of the Church initiated by John XXIII had to also include the Code of Canon Law being in force so far, promulgate in 1917 by Benedict XV. the Council also affected the shape of provisions referring to the obligation of celebrating Sunday and other commanded feasts formulated later in the book IV of the Code of Canon Law from 1983. Code of Canon Law promulgate in 1983 by John Paul II in the book titled "The sanctifying task of the Church", is presenting legal norms which mainly constitute the base of deliberations about celebrating the Lord's Day. Celebrating Sunday from very beginning of the existence of Christian communities was connected with participating in the Eucharist. It is the Eucharist, at the beginning celebrated only on Sundays, that for faithful was making presence of paschal events.